

בית מדרש ישיבה AI

בסדרה - עיון בתניא היומית

שבירת הכלים וחטא עץ הדעת

מה נשבר, מה נתקן ומה נמסר לאדם
מן השאלה באגרת אל משמעות העבודה

חוברת לקורא (26)
ח' מרחשון תשפ"ז

לפתוח את השאלה, לבנות את ההבנה

באגרת הקודש כ"ו מתאר אדמו"ר הזקן את ירידת המלכות לברר ניצוצות שנפלו בחטא אדם הראשון, וגם את רפ"ח הניצוצין שנפלו בשבירת הכלים. בקריאה ראשונה נדמה שלפנינו שני שמות לסיפור אחד: היה אור גדול, אירע קלקול, ומאז אנו מתקנים. אלא שדווקא הקיצור הזה מסתיר את השאלה. שבירת הכלים קודמת לבריאת אדם; אדם נברא בעולם שכבר נבנה בו תיקון. מה אפוא חזר והתקלקל בחטאו? ומה עוד נותר לו לעשות קודם שחטא?

האגרת אומרת גם: "והמשכיל יבין ענין פלא גדול מזה מאד". בהקשרה היא מלמדת על מעלת בירור ההלכה והפרדת האיסור מן ההיתר. מכאן נבקש רשות ללמוד גם דרך: לא להסתפק במילה מוכרת, אלא לברר מה היא אומרת, מה היא מחברת ומה היא מבדילה. הקבלה זו היא דרך הלימוד שלנו. נתחיל בשאלה מהו כלי לאור, ומשם נלך אל קיום התיקון, עבודת אדם, החטא והשבת הראשונה; המושגים יבוארו במקום שבו הם נדרשים.

מפת הקריאה

10 •	מה עשה אדם בגן אם הבירור היה ממילא	2 •	שתי נפילות, ושאלה אחת על עבודתנו
13 •	החטא: מה חזר, מה נפל ומה השתנה	3 •	מה נשבר כשאומרים "שבירת הכלים"
15 •	אילו המתין לשבת: מה היה יכול להיגמר	4 •	מה קדם לאדם, ומה היה כבר מתוקן
16 •	השבת שאחרי החטא: קומה, זיווג וקיום	6 •	למה התיקון יכול להתקיים
18 •	מה מתברר עכשיו בתורה ובמצוות	8 •	מה מונים כשאומרים רפ"ח
19 •	לעיון במקורות	9 •	מיעוט הירח: מנקודה אל פרצוף

שתי נפילות, ושאלה אחת על עבודתנו

אם שבירת הכלים קדמה לאדם, מה הקשר בינה לבין חטאו? המילה "וגם" שבאגרת מצרפת את תוצאות שתי הנפילות לעבודת בירור אחת, אבל אינה מסבירה לבדה את הקשר ביניהן.¹

נחשוב על דבר שנבנה מחדש וניזוק פעם נוספת. הנזק השני אינו המאורע הראשון; ובכל זאת, הוא יכול לפגוע במה שכבר תוקן. גם אין הכרח שיחזיר אותו בדיוק למצבו הקודם. כדי להבין מה אירע, צריך לדעת מה נבנה בין שתי הפגיעות ומה השתנה בפגיעה השנייה.

1 תניא, אגרת הקודש כ"ו, בביאור ירידת המלכות לנוגה ובירור ההיתר והאיסור.

כך נלך גם כאן: תחילה נברר מה נשברומה נבנה בתיקון; אחר כך נראה מה נותר לעבודת האדם ומה התקלקל בחטאו. המקורות מתארים דברים שכבר נתבררו וחזרו להתערב, ואת פרטי הקשר נוכל להבין אחרי שנכיר את המהלך. השאלה נוגעת לעבודתנו מפני שהתורה והמצוות פועלות בעולם הנושא את תוצאות שתי הנפילות. מה שעדיין ממתין לבירור ומה שכבר נתברר ונפגע מחדש יכולים להיפגש באותה עבודה. נפתח בשלוש המילים שבהן תלוי ההסבר: אור, כלי וניצוץ. להרחבה: המחקר, "לשון האגרת ושאלת המחקר", עמ' 4.

מה נשבר כשאומרים "שבירת הכלים"

"אור" בסוגיה זו הוא גילוי וחיות. "כלי" הוא האופן שבו הגילוי מקבל צורה מוגדרת: חכמה, חסד, גבורה, קבלה במדרגה מסוימת. הכלי אינו קופסה חיצונית שאפשר לשפוך לתוכה כל כמות של אור. הוא שותף באופן הופעת האור במקבל.

משל קרוב להבנה הוא דבר חכמה. יש לרב רעיון רחב, אך התלמיד אינו מקבל אותו רק מפני שהוא נאמר בקול. צריך שיהיה ברעיון אופן מסירה המתאים אליו, ובתלמיד יכולת לשמוע, לחלק לפרטים ולקשור אותם. גם כשרוצים לתת הרבה, הנתינה נעשית חיות עבודה רק כשהוא יכול לקלוט אותה. המשל אינו תיאור של כל פרטי הספירות; הוא מבהיר מדוע קבלת אור היא יחס, ולא רק מילוי חלל.

בשבירה עץ חיים מפריד שלושה גורלות. עיקר האורות מסתלק ועולה. הכלים נשברים ויורדים ממדרגתם. ניצוצות מן האור נשארים עם הכלים ונותנים להם חיות מצומצמת. לכן המשפט "הכול נפל" אינו קיצור תמים: הוא מוחק את ההבדל בין אור שעלה, כלי שירד וחיות שנשארה.²

הניצוץ אינו רק שבר חומרי של הכלי. הוא גם אינו מלוא האור שהסתלק. הוא החיות הנשארת, שבזכותה יש לדבר השבור קיום ואפשרות להיתקן. המקור ממשיל אותה ל"הבל דגרמי", החיות הנשארת בעצמות. במשל הזה המוות אינו מחיקה של כל המשך; ובנמשל, השבירה אינה סוף כל אפשרות של בניין. מכאן נבין מדוע חשוב לשמור את שני הצדדים. אילו היינו אומרים שכל האור נשאר כפי שהיה, לא היינו מסבירים את השבירה. אילו היינו אומרים שלא

נשאר כלום, לא היינו מסבירים מה מתקיים ומה יכול לעלות. ההארה המצומצמת היא תנאי להמשך, גם כשהיא נמצאת במצב ירוד.

גם "ירידה" דורשת דיוק. אור יכול להימשך למדרגה נמוכה ולהחיות אותה בסדר תקין. "קליפה" היא כינוי למה שמסתיר על הקדושה ונאחז בחיותה. הקליפות מתהוות מן הסיגים, הפסולת שנותרה בשבירה. המשכה לבריאה יכולה להיות גילוי תקין; נפילה לקליפה מתארת אחיזה של החיות בהסתרה. השבירה היא שינוי ביחס שבו הכלי אינו מחזיק עוד את מדרגתו, ולא רק מעבר למטה על גבי תרשים. לכן כשנאמר "למטה" נשאל: למטה ממה, ובאיזה מצב? וכשנאמר "למעלה" נשאל: האם זו עלייה במקום או גמר של תיקון?

השם רפ"ח, שערכו 288, מונה בחינות של אותם ניצוצות. אין לדמות 288 חתיכות גשמיות שכל אחת יכולה להיכנס לקופסה אחרת. כללות יכולה להתחלק לפרטים, והפרטים יכולים להיות כלולים בשורשם. זהו מניין בתוך סדר של מדרגות, ודרך חישובו תתברר אחרי שנראה מה מאפשר לתיקון להתקיים.

להרחבה: המחקר, "בשבירה: אור, כלי וניצוץ", עמ' 7.

מה קדם לאדם, ומה היה כבר מתוקן

אדם הראשון אינו תחילת כל הסדר המתואר בכתבי האר"י. לפני בריאתו נידונים הצמצום, אדם קדמון, עקודים, נקודים, שבירת הכלים ובניין התיקון. אלה שמות של מדרגות וסדרי גילוי. אין הם רשימה של מאורעות גשמיים שחלו באותם תנאים של חיי האדם.

בצמצום מתוארת אפשרות להופעת מציאות מוגבלת. אין להבין מקום הפנוי מן הקב"ה ח"ו. בתורת חב"ד מודגש שהצמצום אינו כפשוטו: ההעלם הוא ביחס למקבלים, ולא היעדרו יתברך. אחריו מתואר הקו, סדר המשכה אל העולמות. השאלה כבר כאן היא כיצד גילוי יכול להימסר כך שתהיה מציאות מקבלת.³ "אדם קדמון" אינו אדם הראשון. זהו שם של מדרגה כללית בסדר ההמשכה. האורות המכונים אוזן, חוטם, פה ועיניים מציינים אופני גילוי; אין מדובר בגוף גשמי. הכינוי "אדם" משותף, אבל זיהוי שני הנושאים היה מעלים את כל השאלה: השבירה שייכת לסדר הקודם לעבודתו של האדם שנצטווה בגן.

3 עץ חיים, היכל א, שער א, ענף ב; תניא, שער היחוד והאמונה, פרק ו.

בעקודים מתוארות עשר ספירות בכלי אחד. יש שם הסתלקות המשתתפת בבניין כלי, ואין זו המיתה הגמורה של הנקודים. מכאן למדנו שלא כל הסתלקות היא שבירה. בנקודים נידון ריבוי כלים, ושלשה מיני הארה המשתתפים בסדרם. עץ חיים מבדיל את אור העיניים מן האור החדש הבוקע ואת ההארה שממנה הכלים. אין צורך לזכור כעת כל פרט; העיקר הוא שאין "אור אחד" שמבצע בלי הבחנה את כל התפקידים.⁴

אחרי השבירה נבנה התיקון. גילוי חדש, המכונה "שם מ"ה החדש", מברר ומצרף אליו בחינות מן הסדר שנשבר, המכונות ב"ן, ומתוך החיבור נבנים פרצופים. "פרצוף" מבטא סדר שלם של בחינות ויחסים: כל מידה אינה נשארת כנקודה העומדת רק על תוקפה. אפשר להבחין בתוכה צדדים נוספים ולקשור אותה אל המידות האחרות. לא מדובר רק בכלי גדול יותר מבחוץ, אלא בבניין מסוג אחר.⁵

כאן מתיישבת שאלה חשובה: אם עולם התיקון כבר נבנה, למה אדם צריך לתקן? מפני שבניין המערכת וגמר כל הבירורים הם שני שלבים. אפשר שמערכת עומדת, ופועלים בה יחסים מסודרים, ובכל זאת נותרו בחינות שטרם הועלו ונתקנו. עץ חיים מתאר בירור בחינות עליונות קודם עבודת האדם, ואת מ"ן המלכות שנשארו לעבודת התחתונים. מ"ן הוא קיצור של "מ"ן נוקבין": מה שעולה מן המקבל ומעורר המשכה אליו; כאן נידונות הבחינות הטעונות בירור והעלאה. התיקון הקודם אינו מיתר את האדם; הוא מעמיד את העולם שבו עבודתו אפשרית.⁶

נזכור אפוא את הרצף: מקור והמשכה; כלים; שבירה; בניין תיקון; עבודה שעוד לא נגמרה. האדם אינו נברא לתוך עולם שלא נעשה בו דבר, וגם אינו מגיע לאחר שכל מה שאפשר לעשות כבר הושלם. הוא מקבל מערכת מתוקנת במבנה, ובתוכה משימה ממשית.

להרחבה: המחקר, "מן הצמצום אל עבודת האדם", עמ' 5.

4 עץ חיים, שער ו, פרק ה; שער ח, פרק ב.

5 עץ חיים, שער ז, פרקים א-ב.

6 עץ חיים, שער לט, דרוש א.

למה התיקון יכול להתקיים

התיאור "אורות מרובים וכלים מועטים" פותח את השאלה, אך אינו סוגר אותה. אם הבעיה הייתה רק עודף כמות, התיקון היה יכול להסתכם בהחלשת האור. אלא שהמקורות מתארים בניין פרצופים, התכללות ויכולת קבלה. השאלה היא מה משתנה ביחס שבין האור לכלי, כך שהגילוי יהיה חיות המקבל ולא הכוח המבטל את קיומו.

ראשית, באור נדרשת תנועת המשכה. דבר חכמה שנשאר רק בתוקף שבו המשפיע משיג אותו אינו נעשה מעצמו השגת התלמיד. שנית, בכלי נדרשת נכונות לקבל. מקבל המחזיק רק בצורתו הקודמת אינו מאפשר לגילוי לשנותו. אך גם ביטול שאינו משאיר יכולת לקבל ולהחזיק אינו בהכרח המטרה. היחס צריך להיות מדוד: האור מאיר, והכלי נעשה כלי לאותו אור.⁷

כאן נכנסת ההתכללות. חסד העומד רק בתוקף הנתינה שלו יכול לתת גם כשהנתינה אינה מועילה למקבל. גבורה שבתוך חסד יכולה לצמצם את הנתינה לטובתו. אין זו גבורה הנלחמת בחסד מבחוץ, אלא כוח המשרת את תכלית החסד מבפנים. כך ההגבלה אינה בהכרח ניגוד לגילוי: היא יכולה להיות האופן שבו הגילוי אכן מתקבל.

דרך מצותיך מבאר גם דעת רחבה הנושאת טעם לזכות וטעם לחובה. מי שכל מחשבתו נתפסת בצד אחד מתקשה לשאת את הצד האחר; הוא חש בו סתירה לכל מה שהבין. ריבוי פרטים גלוי מאפשר להבחין: כאן צד זכות, כאן צד חובה, וזה שיעורו של כל אחד בתוך התמונה. רוחב אינו רק סובלנות, אלא יכולת להבין יחס מורכב בלי להתפרק.⁸

גם בנקודות של עולם הנקודים יש פרטים בכוח, אך הם בהעלם. בתיקון הם פועלים ונקשרים בגלוי. משום כך ההתכללות מוסיפה דרך קבלה: גבורה שבחסד יכולה להגביל את הנתינה לטובת המקבל, כפי שראינו. הגילוי אינו פוגש רק תוקף יחיד העומד לעצמו, אלא מערכת של בחינות המקבלות זו מזו. ארון מלא כלים המונחים בנפרד אינו דוגמה מספקת להתכללות: צריך שכל בחינה תוכל להתייחס אל האחרת, לקבל ממנה ולהעמיד את תפקידה בתוך שלם. זהו אחד הטעמים שאין להסתפק בכינוי "ריבוי כלים" בלי להסביר את יחסיהם.

7 תורת חיים, בראשית, ד"ה וייצר הי אלקים, סעיפים לז-מ.

8 דרך מצותיך, מאמר לרוקע הארץ (תקס"ב), קסא,ב; ביאור ושבחה (תקס"ב), קע,ב.

איך ביטול ותוקף יכולים להופיע יחד

"תוהו" הוא שמו של הסדר שנשבר, עולם הנקודים; "תיקון" הוא הסדר שנבנה אחריו. בחסידות נמצאים שני תיאורים של אורות תוהו: דבקות וביטול למקור, ותוקף שאינו נותן מקום לאחר. במבט ראשון הם נשמעים הפוכים. אבל יש כאן שתי שאלות: כיצד האור קשור למקורו, וכיצד הוא מתיישב אצל מקבל מוגבל. דבקות למקור אינה מעצמה מסירה לפי ערך המקבל.

במאמרי אדמו"ר האמצעי נמצא ביאור מפורש: "סיבת הישות באה מסיבת האין". דווקא הקשר שאינו מניח לאור להצטמצם לפי המקבל יכול להתבטא כלפיו בתוקף. אין פירושו שהביטול למקור שקרי. פירושו שביטול למקור והיכולת להיות חיות מיושבת אצל הזולת אינם אותה תכונה.⁹

המהלך בו ייצר בוחן זאת דרך השוואת אדם ומלאך. אם המקבל צריך להיות לפי ערך האור, מדוע נשמה גבוהה ניתנת בגוף גס? ההמשך מבחין בין התכללות מכוח הארה לבין כוח פנימי להפוך גם מקבל רחוק. ביטול עצמי אינו שבוי בצורת גילוי אחת, ולכן יש בו כוח לרדת אל ההפך ולהעמידו ביחס חדש. עם זאת, המחבר חוזר אל המידה והמתקלא, כלומר היחס המדוד בין הבחינות: הכוח לשנות את המקבל אינו מבטל את הצורך בהמשכה וקבלה מתאימות.¹⁰ לכן אין צורך לבחור סיסמה אחת, "תוהו בטל" או "תוהו יש", ולמחוק את כל מה שאינו נכנס בה. צריך לשאול בכל משפט: באיזה יחס מדברים? מהו מקור האור? כיצד הוא מופיע? ומה המקבל מסוגל לשאת? התשובה לקיום התיקון נמצאת בצירוף היחסים, לא בהחלפת המילה "גדול" במילה "קטן".

האם אורות תוהו יכולים להתקבל בלי שבירה

כן, אך אין זו חזרה של כל הסדר לקדמותו. בתורת חיים בשלח הצדקה מעלה את הניצוצות ואת חומר הכלים, ופועלת כלים רחבים לקבלת האור הגדול. העבודה משנה את המקבל. במאמר "כי חלק הוי" עמו" תשל"ב נקשרת הדבקות ביש האמיתי עם הופעת היש שבמלוכה; תוספת הביאור שם על ביטול הכלים מובאת בדרך אפשר. המעלה העליונה אינה צריכה להימחק; צריך בניין שבו היא יכולה להתקבל.¹¹

9 מאמרי אדמו"ר האמצעי, דברים ח"ג, תתצה-תתצו.

10 תורת חיים, וייצר, סעיפים מב-מד. פירוט שינויי האפיון ושימור הרכיבים נידון במחקר.

11 תורת חיים, בשלח רמט, ד-רנב; ד"ה כי חלק הוי" עמו תשל"ב, סעיף ג והערותיו, הנחה בלתי מוגה.

זהו שינוי בהבנת תכלית הבירור. לא רק להוציא פסולת ולהישאר עם מעט אור בטוח. המעשה מכשיר כלי חיובי: חומר שהיה שייך לנוגה — קליפה שטוב ורע מעורבים בה ושממנה יכול ההיתר לעלות — נעשה כלי לקדושה, ובכוחו לקבל יותר. אין להבטיח שכל פרט במנגנון הזה נאמר באותה פסקה; אבל הכיוון ברור: קיום התיקון אינו ויתור על מעלת התוהו, אלא תיקון היחס המאפשר לה להתגלות.

להרחבה: המחקר, "ביטול וישות", עמ' 12, ו"אורות תוהו בכלי תיקון", עמ' 22.

מה מונים כשאומרים רפ"ח

המספר רפ"ח מעורר קושי טבעי: הרי בעולם יש אינספור פרטים. כיצד מדברים על 288 ניצוצות? התשובה מתחילה ביחידת המניין. המקור מונה בחינות כלליות בסדר האורות; כל אחת יכולה להתחלק לפרטים ולהופיע במדרגות רבות. מספר הכלליות אינו מניין כל הופעותיהן בעולם.

חשבון רפ"ח בשער הניצוצין מוצג דרך ארבע בחינות: ע"ב, ע"ג, ע"א וע"ב. 72 ועוד 73 ועוד 71 ועוד 72 הם 288. הסיכום "ד' פעמים ע"ב" מתאר את הכלל, אך אינו אומר שכל שורה בחשבון הפרטני זהה לחברתה. דווקא ההבדל בין השורות מראה שיש ללמוד מה נספר בכל אחת.¹²

השער משתמש בכללי הכללה. בחינה שכבר כלולה בשורשה אינה מתווספת שוב כמניין עצמאי רק מפני שאפשר לפרט אותה. גם ניצוצי נה"י מצטרפים בתיאורו לתפארת ואינם נעשים שלוש שורות נוספות בחשבון. לכן אין קושיה מן הריבוי המפורט אל הסכום הכללי לפני שביררנו את כללי הספירה.

לצד רפ"ח מופיעים שט"ו, ש"ך ושכ"ה. אין להחליף אותם זה בזה, אך גם אין להניח שהם עוסקים בחומר זר לגמרי. בפרק ה' של השער מתוארים ז' מלכים, כל אחד בבחינת אדם שערכו 45: ביחד 315, שט"ו. בתוספת ה' ניצוצות חדשים מתקבל 320, ש"ך. שכ"ה הוא 325, ונידון בדרך נוספת של צירוף והמתקה.¹³

שם	ערך	מה נמנה
שט"ו	315	שבעה מלכים, כל אחד בערך "אדם" (45)
ש"ך	320	שט"ו בתוספת חמישה ניצוצות חדשים

¹² עץ חיים, שער יח, פרקים ב-ד.

¹³ עץ חיים, שער יח, פרק ה.

שם	ערך	מה נמנה
שכ"ה	325	$320 + 5 = 325$ בדרך ההמתקה
רפ"ח	288	ע"ב + ע"ג + ע"א + ע"ב, לפי כללי ההכללה

בשער המניינים נאמר שהם "ענין אחד": יש זיקה בין דרכי המניין, לצד ההבדלים בחשבון. בהמשך נפגוש את אותו צירוף גם על הקשר בין המאורעות; בכל מקום יש לברר מהו הנושא המשותף.

מ"ן, ראשי תיבות מ"ן נוקבין, אינו עוד מספר. זהו מונח המתאר תפקיד בהעלאה ובזיווג. בחינות ניצוצות יכולות לעלות כמ"ן; נשמות יכולות להיווצר מתוך הסדר הזה. אבל השאלה "מה עולה ובאיזה תפקיד?" שונה מן השאלה "כמה בחינות נמנות?".

הדיוק הזה יועיל בשאלת השבת. כשנאמר שכל המלכים היו מתבררים, זו אמירה חזקה על גמר הבירור. אפשר לבאר את יחסה לרפ"ח בעזרת מקורות נוספים. אין צורך להכניס את המספר למירכאות של מקור שלא כתב אותו, ואין צורך לשלול את הקשר כולו מפני שאינו כתוב באותו משפט. להרחבה: המחקר, "רפ"ח, שט"ו, ש"ך ושכ"ה", עמ' 9.

מיעוט הירח: מנקודה אל פרצוף

לפני שנברא אדם מתואר מיעוט הירח. בכתבי האר"י נידון כאן מצב הנוקבא ביחס לז"א, ולא רק שינוי במאור הנראה לעינינו. ז"א הוא פרצוף המידות; הנוקבא היא המלכות ביחס אליו. שמות הזכר והנקבה מתארים גם יחס של המשכה וקבלה בתוך המערכת.

במיעוט של יום ד' ט' הספירות של הנוקבא עולות לשרשן בז"א, והיא נשארת נקודה. בחטא אדם יתואר יעד אחר: ט' הספירות יורדות לקליפות. הנוקבא נשארת חסרה בשני התיאורים, אבל תנועת הבחינות שהסתלקו אינה אותה תנועה. פעם הן עולות, ופעם נופלות.¹⁴

בעולם הנקודים "נקודה" תיארה מידה שפרטיה בהעלם; כאן היא מציינת את מצב מיעוט הנוקבא. אלה נושאים שונים, אף שהמילה משותפת. נבחין גם בין שני מצבי חסרון. נקודה תחת היסוד היא תכלית המיעוט: עדיין אין פרצוף. פרצוף מחזה ולמטה הוא כבר בניין ב" ספירות, אף ששיעור קומתו מוגבל ביחס

לז"א. אי אפשר להחליף ביניהם במילה "קטנה". השאלה אינה רק מה גודל הקומה; היא אם יש כבר מערכת בנויה של קבלה.

אחרי תכלית המיעוט מתואר גידול בשבע בחינות. "אחור באחור" ו"פנים בפנים" מציינים את אופן היחס בין הפרצופים; גם בפנים בפנים יש מדרגות. הטבלה מקבצת את הבחינות האמצעיות כדי להראות את הסולם:

בחינות	הקומה והיחס	דרך הקבלה
א	נקודה תחת היסוד; אין פרצוף	תכלית המיעוט
ב-ג	פרצוף מחזה ולמטה, באחור	תחילה בלי ההארה הנוספת, ואחר כך עמה
ד-ה	פנים בפנים, מחזה ולמטה	תחילה בלי ההארה מן העליונות, ואחר כך עמה
ו	פנים בפנים בכל שיעור הקומה	מקבלת באמצעות ז"א; כתרו גדול משלה
ז	"שני מלכים בכתר אחד"	מקבלת מאימא, פרצוף הבינה, שלא באמצעות ז"א

השוואת קומה אינה אפוא בהכרח השוואת כתרים. הבחינה השישית כבר שלמה בשיעור הקומה, אך דרך הקבלה והכתר עדיין שונים. ההבדל בינה לשביעית יחזור בשאלת השבת האפשרית ללא חטא והשבת שאירעה אחריו.

עוד פרט קובע את מקומו של האדם: אחרי מיעוט יום ד' מתואר גידול מחודש ביום ו' קודם בריאתו. אין לומר שאדם מצא בהכרח רק את נקודת המיעוט בלי שום בניין. הסדר עובר מיעוט, גידול, בריאת אדם, ואחר כך חטא המשנה שוב את המצב. בלי לשמור את התחנות, הופכת כל ירידה לאותו מאורע.

מיעוט הירח אינו בחירה של אדם. הוא קודם לו ומעמיד מצב שבו יש מקום להמשך גידול ולעבודה. חטא אדם הוא הבחירה המקלקלת בתוך העולם הזה. עצם העובדה שהמבנה מאפשר בחירה אינה אומרת שהמעשה שנבחר היה נדרש או מותר.

להרחבה: המחקר, "מיעוט וגידול הנוקבא", עמ' 23.

מה עשה אדם בגן אם הבירור היה ממילא

אם אדם נברא לעבודה, ואם יש עדיין ניצוצות לברר, כיצד החסידות מתארת את הבירור שלפני החטא כ"ממילא"? התשובה היא שהמילה אינה מתארת את העדר פעולתו. היא מתארת כיצד הניצוץ מתעלה מכוח הגילוי שהאדם ממשיך.

בתורה אור אדם עומד בגן ומוסיף אור. ניצוצות רחוקים מתעלים מכוח ריבוי הגילוי, כנר לפני אבוקה. המשל אינו על שבירת הכלים: אין כאן כלי שנשבר ואור שמסתלק, אלא ניצוץ שכבר נמצא רחוק ונכלל באור גדול. האדם פועל במקום עבודתו; התוצאה מגיעה גם אל מקום שלא נדרש להיכנס אליו במלחמה פרטית.¹⁵

במאמר ויקח תשי"ב נאמר במפורש שבגן היה ענין הבירורים בדרך ממילא. זו אינה רק השערה שלנו מכוח משל הנר והאבוקה. המאמר מעמיד את עיקר הבירורים לאחר הגירוש, כשהאדם נדרש אל עבודה אחרת. יש אפוא בירור קודם החטא, אבל אין הוא כל מה שנקרא בירור אחריו.¹⁶

פעולה, הכנה ותוצאה

שער הכוונות מתאר אדם עושה מצווה ומתפלל, וכורת את אחיזת הקליפות באחוריים. הנסירה, כלומר הפרדת הנוקבא מן המצב הקודם כדי שתוכל לחזור פנים בפנים, מיוחסת לפעולה העליונה של אימא, פרצוף הבינה המשפיע לז"א ולנוקבא, או המאציל. אין צורך לבחור אם "האדם עשה" או "מלמעלה עשו". הפעולה האנושית והפעולה העליונה שייכות לשלבים שונים של אותה התקדמות.¹⁷

כך גם בין מעשה לבין ממילא. יש פעולה המכשירה תנאי, וגילוי שפועל בעקבותיה. לומר שהתוצאה באה ממילא אינו לומר שהתנאי נעשה בלי אדם. אדם יכול להתפלל, לקיים, להמשיך ולשמור, והניצוץ יתעלה מכוח האור, בלי שהאדם יתלבש במקומו ובתערובתו כפי שיידרש לאחר החטא.

האכילה הייתה מעשה בירור ממש

עץ חיים אומר שהדומם והצומח לא נגמרו להתברר, ולכן היו אוכלים לבררם. זהו משפט חיובי על האכילה שלפני החטא. אי אפשר למחוק אותו מפני שבמקום אחר נאמר שהעבודה הייתה המשכה. צריך לשאול על איזה מעשה מדברים.¹⁸

המקור הזה אומר מה אכלו ולא יזו תכלית; אינו מכנה את האכילה עצמה במילה "ממילא". אפשר להבינה לאור תיאור בירורי הגן בויקח, אבל אז נאמר בבירור

¹⁵ תורה אור, בראשית, ד"ה ויאמר ה' אלקים הן האדם, ה, ג, ו, א.

¹⁶ ד"ה ויקח הוי' אלקים את האדם תשי"ב, סעיף ה, הנחה בלתי מוגה.

¹⁷ שער הכוונות, דרושי ראש השנה, דרוש א; דרוש ברכת המפיל.

¹⁸ עץ חיים, שער מט, פרק ג.

שזה צירוף של שני מקורות. אין צורך להכריז על סתירה, ואין רשות להוסיף מילה לציטוט כדי ליישבה.

מקבילה בעץ חיים, שער לט, דרוש ג, מצרפת קריאת שמות לתיקון החי, ועבודת אדמה ואכילה לתיקון הצומח והדומם, לפני תיאור החטא. לכן כל אזכור של עבודת אדמה אינו מוכיח לבדו שמדובר לאחר הגירוש. אותה פעולה יכולה להידון במצב אחר ובאופן עבודה אחר. אין מכאן תוכנית יציאה מחוץ לגן אילן לא חטא.¹⁹

קרבן ואכילה אינם אותו נושא

במאמר צו תשי"א מתבאר שעבודת הקרבנות בגן הייתה המשכת אלקות, משום שהרע אינו מציאות פנימית באדם ובגן באותו אופן של אחר החטא. נושא המשפט הוא הקרבנות. הוא אינו שולל כל בירור בכל פעולה. אכילת צומח ודומם יכולה להידון כבירור מה שלא נגמר, והקרבן כהמשכה.²⁰

גם איסור אכילת בשר, המוסבר ביחידה משער הפסוקים בכך שהחי כבר נתקן, אינו איסור להקריב. אין להסיק "אין קרבן" ממשפט על מה שאדם לא אכל. עם זאת, אין צורך להמציא רשימה היסטורית של קרבנות שהוקרבו: הדרוש מלמד על תוכן העבודה, ובגבול הזה נשתמש בו.

שורשי המצוות ומניין הציוויים

תורה אור מפרש "לעבדה" בהמשכת אור על ידי רמ"ח מצוות עשה. זו הגדרה של שורש העבודה. אין היא מחייבת שכל תרי"ג הפרטים בוצעו אצל אדם באותה צורה שבה הם נעשים בישראל לאחר מתן תורה. שורש רוחני, ציווי שניתן לאדם ומעשה היסטורי הם שלוש שאלות.

ברמב"ם נזכרים שישה נושאי ציווי לאדם, ואבר מן החי נוסף לנח. תוספות מבחינים בין איסורים הנוהגים לדורות לבין איסור העץ והבשר. המיון מסייע, אבל אין צורך לפתור כאן כל מניין שבכל מאמר כדי להבין את עצם עבודתו של אדם. העיקר כבר חיובי: הייתה תפילה, מצווה, המשכה, שמירה וגם אכילה לבירור.²¹

להרחבה: המחקר, "העולם שקודם החטא", עמ' 24, ו"אכילה, קרבנות ושלוש תקופות", עמ' 26.

19 עץ חיים, שער לט, דרוש ג.

20 ד"ה צו את בני ישראל תשי"א, סעיפים ג-ה, הנחה בלתי מוגה.

21 רמב"ם, הלכות מלכים ט, א; תוספות סנהדרין נו, ב, ד"ה לא נצטווה אלא על ע"ז.

החטא: מה חזר, מה נפל ומה השתנה

לפני החטא העולם כבר מתוקן במבנה, והבירור עוד לא נגמר. החטא אינו פשוט עוד שלב בהשלמתו. הוא מקלקל: דברים שכבר נתבררו חוזרים ומתערבים, ואופן אחיזת הרע משתנה. לכן אי אפשר לכנות את החטא עצמו "עבודת בירור" רק מפני שאחרי התשובה תצמח גם עלייה.

עץ חיים מתאר נשמות ובהמות שנתבררו באחור באחור וחזרו לעמקי הקליפות. במקום סמוך נידונים לבושים שחזרו והתערבו בנוגה. פרי עץ חיים מתאר חזרת מ"ן שכבר הוברר. אלה עדויות חיוביות לרציפות: החטא אינו פוגש רק חומר חדש שמעולם לא נגע בו תיקון.²²

אבל שמות הדברים נשמרים. נפילת לבוש אינה הופכת את הלבוש לעצם הנשמה. הזיהרא העליונה, הזוהר העליון שהיה על אדם ומסתלק למעלה, אינה דוגמה לדבר שנפל לקליפה. ט' הספירות של הנוקבא יורדות במאורע הזה לקליפות, שלא כעלייתן במיעוט הירח. פעולת חטא אחת יכולה להיות קשורה לכמה תנועות, ולא לכולן אותו יעד.

במאמרי תקס"ב מתוארת נפילה שנייה של הרפ"ח, והתגשמות נוספת בעקבותיה. היא מלמדת שהחטא מעמיק את מצבו של אותו סוג ניצוצות. הקטע מתאר את מצב הניצוצות אחרי החטא; הוא אינו מוסר את תולדות הבירור של כל אחד מהם, ויש בו גם סימון חסר. לכן אין להוציא ממנו כלל בלעדי ש"כולם כבר נתבררו" או ש"אף אחד לא נתברר".²³

מן הגילוי מרחוק אל העבודה במקום הניצוץ

מדוע השתנתה העבודה? עץ חיים מתאר את נוגה שלפני החטא כקליפה נפרדת, ואחריו כקליפה דבוקה. משל הפרי מבהיר את שינוי האחיזה: קליפה נפרדת קלה להסרה; קליפה דבוקה אחוזה בפרי עצמו.²⁴

המשל מסייע להבין, בצירוף לתיאורי החסידות, את המעבר מגילוי מרחוק לעבודה במקום הניצוץ. כשהאחיזה נפרדת, ריבוי האור מאפשר להפרידה והניצוץ מתעלה מכוח הגילוי. כשהתערובת דבוקה, הבירור נדרש לפגוש את הדבר במקומו ולהבחין בתוכו בין מה שעולה למה שנדחה. זהו ביאור משולב

²² עץ חיים, שער מט, פרקים ג-ד; פרי עץ חיים, שער ראש השנה, פרק ב.

²³ מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ב, רעג-רעד.

²⁴ עץ חיים, שער מט, פרק ב.

של המקורות: משל האחיזה מעץ חיים מאיר את ההבדל בין אופני העבודה שבחסידות.

בתורה אור עבודת האדם לאחר הגירוש מתוארת דרך זריעה, חרישה, קצירה ואכילה. בחיי שרה תשי"ב מודגש הבירור במקום שבו הניצוצות נמצאים, מלמטה למעלה. זה שינוי באופן העבודה: במקום שהאור יכלה את הקליפה מרחוק כנר בפני אבוקה, נדרשת עבודה בתוך מצב התערובת.²⁵ אין משמעות הדבר שאחרי החטא אין עוד המשכה מלמעלה, או שלפניו לא היה שום מעשה. אלה אינן שתי קופסאות של "רק אור" ו"רק חומר". השינוי הוא במקום שבו העבודה פוגשת את הדבר ובאופן שבו מתברר הקשר שלו לקדושה. תורה אור מזכיר גם "אחד ואהבת" בהקשר אכילה ובירור. זו לשון המאמר על עבודת ישראל. אין מכאן סידור תפילה היסטורי של אדם הראשון. ההבחנה מלמדת כיצד לקרוא מקור: לפעמים הוא מתאר מאורע, ולפעמים הוא מסביר באמצעותו את העבודה הנוהגת עתה.

החטא ומתן תורה הם שני שינויים שונים

יש להבחין גם בין לפני החטא ואחריו לבין לפני מתן תורה ואחריו. החטא משנה את מצב התערובת ואת העבודה הדרושה בו. מתן תורה מחדש מעלה בהמשכת אלקות באמצעות התורה והמצוות. כשעבודת אדם מתוארת כ"ריחות" ביחס למתן תורה, אין פירושו שלא הייתה לה תוצאה; זו השוואה למעלה חדשה.²⁶

לכן שלוש תקופות אינן שלוש דרגות של אותו מדד בלבד. בגן יש המשכה ובירור באופן המתאים למצבו; לאחר החטא יש עבודה בתערובת; אחרי מתן תורה מצטרפת מעלת ההמשכה שניתנה בישראל. לעתיד תיתכן עבודה בלי אותו צורך במלחמת הבירור, עם המעלה שנוספה במתן תורה. כעת תשובתנו לאגרת מתרחבת. יש רציפות ממשית במסלולים שהמקורות מתארים, ויש שינוי ממשי במצבם. עבודת המלכות פוגשת את שתי הירידות מפני שהעולם נושא את תוצאותיהן יחד. אין צורך לקרוא להן אותו מאורע כדי להבין מדוע אותה תורה מבררת את שתיהן. להרחבה: המחקר, "מה השתנה בחטא", עמ' 28.

²⁵ תורה אור, בראשית, ד"ה הן האדם; ד"ה ויהיו חיי שרה תשי"ב, סעיף ה, הנחה בלתי מוגה.

²⁶ ד"ה צו את בני ישראל תשי"א, סעיף ה.

אילו המתין לשבת: מה היה יכול להיגמר

עד כאן ראינו מה כבר נבנה, מה אדם עשה בגן ומה השתנה בחטא. עתה נשאל מה היה יכול להיגמר אילו המתין לשבת הראשונה. אפשרות זו נידונה בכמה מקורות, אך לא תמיד באותה שאלה. יש מקור על היתר הפרי, מקור על תיקון העולמות, מקור על קומת הנוקבא ומקור על גמר הבירור. כשמצרפים אותם נכון מתקבל ביאור עשיר יותר; כשמערבבים אותם מאבדים את ההוכחה של כל אחד.

אור החיים מתאר את אכילת עץ הדעת לפני זמן היתרו בדוגמת ערלה, ואומר שאילו המתין לליל שבת היה מקדש על היין. זו מסורת על זמן ההיתר ועל מעשה הקידוש. אין להסיק ממנה לבדה שכל המניינים כבר נתבררו.²⁷

שער הכוונות מתאר את ההמתנה ואת קיום העולמות בתיקונים. עץ חיים לו, ב מתאר שאילו לא חטא, היה אדם מעלה מ"ן בשבת הראשונה ומעורר זיווג בכתר אחד. "זיווג" הוא חיבור של המשפיע והמקבל, כאן ז"א והנוקבא, שממנו נמשכת המשכה חדשה. אלה אמירות חיוביות על מה שאדם היה יכול לפעול, מעבר למצבו ביום ו'. לכן אין להעמיד גבול שנאמר על שלב קודם כאילו הוא גבול לכל מה שהיה אפשרי גם בשבת.²⁸

גמר כל המלכים מפורש

פרי עץ חיים אומר שלא נשאר אלא המ"ן דמלכות דבחינת פנים בפנים, ושאילו התבררו בשבת בראשית "היו כל המלכים נבררין לגמרי". בהמשך הוא מעמיד מול האפשרות הזאת את הבירור מעט מעט, בכל זיווג, עד ביאת המשיח. ההבדל בין גמר אפשרי בפעם אחת לבין הדרך ההדרגתית כתוב במקור עצמו.²⁹

יש אפוא שני מסלולים: אילו המתין אדם ולא חטא, מתואר גמר בירור המלכים באותה שבת; לאחר החטא מתוארת עבודה הדרגתית עד ביאת המשיח. העובדה שהעבודה נמשכת בעולם שלנו אינה סותרת את אפשרות הגמר בתנאי האחר. גם מה שעדיין לא נגמר קודם החטא מגדיר את המשימה שהייתה לפני אדם, ולא כשלעצמו את גבול יכולתו להשלימה.

²⁷ אור החיים, ויקרא יט, כו, בייחוסו למדרש תלפיות. גוף מדרש תלפיות לא נבדק במחקר זה.

²⁸ שער הכוונות, דרושי ראש השנה, דרוש א; עץ חיים, שער לו, פרק ב.

²⁹ פרי עץ חיים, שער ראש השנה, פרק ב, ד"ה אמנם צריך שתדע.

המילה רפ"ח אינה כתובה בפסקה הזאת בפרי עץ חיים. עם זאת, יש קשר חיובי בין מערכת המלכים, ניצוציהם והמ"ן, ור' יהודה פתיה, בפירושו בית לחם יהודה, נוקב ברפ"ח בתוך ביאור תרחיש ליל שבת. זהו בסיס חיובי לקשר, תוך שמירת המספר בתוך המקור שכתב אותו.³⁰

מה פועל אדם ומה פועלת השבת

לשם שבו ואחלמה מתאר את התיקון האפשרי כממילא מכוח קדושת שבת בראשית, ואף מזהיר מקריאה המייחסת את כל סיבת התיקון לזיווג בלבד. כאן "ממילא" מציין את פעולת קדושת היום; בגן ראינו את אותה מילה כאופן שבו הניצוץ מתעלה מכוח האור שהאדם ממשיך. לצד זאת, עץ חיים מדבר על מ"ן שאדם היה מעורר. שני הדברים אינם מוכרחים להתחרות: האדם פועל כפי עבודתו, וקדושת השבת פועלת את הגילוי והתיקון שאין לייחס למאמץ האנושי לבדו.³¹

נשמור גם את גבול הצירוף. כתר אחד הוא תיאור של קומה ודרך קבלה. גמר מ"ן הוא תיאור של בירור. קיום העולמות הוא תיאור של יציבות ומקום. הם מצטרפים להבנת אותה אפשרות, אך אינם שלוש מילים נרדפות. כל אחד מאיר צד אחר של מה שלא הושג.

להרחבה: המחקר, "השבת שלא הושגה", עמ' 31, ו"השבת הראשונה", עמ' 33.

השבת שאחרי החטא: קומה, זיווג וקיום

המקורות עשויים לתאר ארבעה דברים שונים: קומה — כמה מן הנוקבא נבנה ובאיזה יחס לז"א; מקום — היכן עומדים העולמות ובאיזו מדרגה הם עולים או יורדים; זיווג — האם נעשה חיבור הממשיך גילוי חדש; וקיום — האם המצב נשאר לשעה, במחזור או בקביעות. שער מאמרי רשב"י מתאר עליות וירידות של העולמות לפני החטא, אחריו ובשבת. אלה תיאורי מקום ומדרגה, ויש להבחין מתיאורי קומת הנוקבא והזיווג.³²

התרחיש ללא חטא והשבת שאירעה בפועל הם שני נושאים. אחרי החטא עץ חיים מתאר חזרת הנוקבא פנים בפנים בכל שיעור הקומה, זולת הכתר. זו הבחינה השישית שהכרנו. אין זו כשלעצמה המדרגה השביעית של כתר אחד שהייתה אפשרית ללא החטא.

³⁰ בית לחם יהודה ח"ב, על עץ חיים לו, ב, בביאור בירור רפ"ח ביום בריאת אדם וזיווג ליל שבת.

³¹ לשם שבו ואחלמה, ספר הדע"ה ח"ב, ביחידה על ערב שבת בראשית והביאור ללשון פע"ח שער ראש השנה פרק ב.

³² שער מאמרי רשב"י, פרשת קדושים; הביאור והמקבילות במחקר, בפרק "קיום לשעה, קיום שבועי ומקום העולמות".

שער הכוונות מתאר עיכוב הזיווג עד שמיני עצרת. לכאורה יש כאן סתירה: האם חזרו בשבת או לא? לפני תשובה צריך לדייק מה נאמר. אפשר לחזור למצב של פנים בפנים לפני שנעשה זיווג. פע"ח עצמו מתאר חזרת פנים אחרי יום הכיפורים וזיווג בשמיני עצרת. לכן מצב ופעולה אינם בהכרח אותו דבר.

זו דרך אחת לסדר את ההבדל, כהצעת החוברת ולא כלשון המקורות עצמם: עץ חיים מוסר קומה, ושער הכוונות מוסר זמן זיווג. אבל אין זו הקריאה היחידה. נמצאו מפרשים הדנים ישירות בקושי, והם מציעים דרכים נוספות. אין צורך להסתיר את קיומן כדי לתת הסבר ברור.

יפה שעה מציע ש"שבת הראשון" היא השבת הראשונה הראויה לזיווג, ומזכיר את שמחת תורה באותה שנה. הוא משנה את זיהוי הזמן בתוך פירוש, ואינו מעיד על נוסח אחר בעץ חיים. נשאר שאלה על שמחת תורה לעומת שמיני עצרת ועל התאמת הלוח.³³

בית לחם יהודה מציע להבחין בין קטרוג הירח לבין חטא אדם. ביחס לקטרוג הוא מתאר זיווג בשבת בלי המדרגה השביעית; ביחס לחטא הוא מתאר את העיכוב. זהו פירוש של שני גורמים במערכת אחת, ולא רק החלפת תאריך. אין הוא אותה תשובה של יפה שעה.³⁴

ארבעת הצירים שבפתח הפרק מסבירים מדוע השוואה בין הדרושים דורשת יותר מלמצוא את המילה "שבת" בשניהם. כל דרוש יכול לתאר צד אחר של המצב, והחיבור ביניהם טעון פירוש.

גם תיקון שאינו גמר פועל דבר

אחרי החטא אין אותו קיום גמור שהיה אפשרי ללא חטא. ובכל זאת התיקון שנעשה מתקיים במידתו. עץ חיים מתאר מחזורי שבת וחול, ומדרגות שונות לאורך ההיסטוריה. יש תיקון לשעה בשעת פעולה, קיום מחזורי שחזור בכל שבת, ומדרגה הנבנית לתקופה. גמר מתמיד הוא מעלה נוספת, ולא ההגדרה היחידה לכל תוצאה ממשית.

אפשר לראות כאן גם מענה לשאלה מעשית: אם עדיין לא נגמר הכול, מה ערך כל עבודה? הבירור מעט מעט אינו משחק שחזור בכל פעם לאפס. הוא הדרך המתוארת במקור אחרי החטא. כל מעשה פועל בתוך מערכת שהשלמתה עדיין

³³ יפה שעה על עץ חיים ח"ב, שער לו, פרק ב, אות א.

³⁴ בית לחם יהודה ח"ב, על עץ חיים לו, ב, ביחידה על חזרת השבת והעיכוב עד שמיני עצרת.

לפניה. אין למדוד את מציאות התיקון רק בשאלה אם כבר הופיעה תכליתו האחרונה.

להרחבה: המחקר, "השבת הראשונה", עמ' 33, ו"קיום לשעה, קיום שבועי ומקום העולמות", עמ' 35.

מה מתברר עכשיו בתורה ובמצוות

נחזור לאגרת: היא מבארת תורה ועבודה בעולם שיש בו תערובת. מה יכול לעלות, מה מתברר באמצעות הלימוד ומה צריך להידחות? שתי הירידות נזכרות מפני שתוצאותיהן נמצאות בשדה העבודה הזה.

"בירור" אינו תמיד אותה פעולה. אכילה מותרת לשם שמים מעלה את החיות שבמאכל; לימוד התורה מברר את גבול ההיתר והאיסור. מן האיסור אין ליטול רשות לעבירה כדי כביכול לחלץ ניצוץ. דרך העבודה תלויה במעמד הדבר ובהוראת התורה.

הצדקה ממחישה מה מעשה פועל: האדם נותן ממון הקשור ליגיעתו ולחיו, והחומר מתברר ומשמש לקדושה. תורת חיים קושר למעשה זה את עליית הניצוצות והרחבת הכלים. כך מתחברים שלושת צדי ההסבר: החיות שנותרה בשבירה, הכלי המסוגל לקבל בהתכללות, והמעשה המברר ומכשיר.

בספר המאמרים עטר"ת נקשרים הצמצום, השבירה, מיעוט הירח והחטא כ"ענין אחד" ותלויים זה בזה. כאן האחדות רחבה מן הקשר בין המניינים שראינו קודם: היא נוגעת למהלך ולתכלית, לעבודה המביאה את היש אל ביטולו. המאורעות עצמם נשארים נבדלים.³⁵ גם כאשר הכוונה העליונה מתממשת מתוך קלקול, האדם מצווה שלא לקלקל; תיקון ותשובה אינם היתר לחטוא.

עתה נשיב לשאלות הפתיחה. בין השבירה לחטא נבנה עולם התיקון, אך בניינו לא השלים את כל הבירורים. אדם נברא לעבודה ממשית: להמשיך אור, לשמור ולברר את מה שעוד לא נגמר. החטא קלקל גם דברים שכבר נתבררו והעמיק את התערובת. יש רציפות ממשית בין הנפילות, אף שאין בידינו מפת זהות של כל פרט ופרט.

אילו המתין אדם ולא חטא, מתואר בפרי עץ חיים גמר בירור כל המלכים בשבת; אחרי החטא מתוארת דרך של בירור מעט מעט. לכן האגרת מצרפת את שתי הירידות לעבודת תורה ומצוות אחת, הפוגשת את תוצאות שתיהן.

התכלית היא גם להכשיר כלים לקבלת האור. ההבחנות חוזרות למעשה: לברר את המותר, לדחות את האסור, ולהשתמש בחיות ובכוחות שנמסרו לנו לעבודת ה'.

להרחבה: המחקר, "הכל ענין אחד", עמ' 30, ותיקי ההכרעות, עמ' 38.

לעיון במקורות

תניא, אגרת הקודש כ"ו: קראו את שתי הירידות בתוך ביאור המלכות, התורה וההיתר והאיסור. **שער היחוד והאמונה**, פרק ז: יסוד שלילת הצמצום כפשוטו.

עץ חיים, שער יח, פרקים א-ה: שלושת גורלות השבירה ודרכי המניין. השווה מה נשאר, מה נמנה ומה כלול.

עץ חיים, שער לו, פרקים א-ב: הפרידו נקודה מפרצוף, השוואת קומה מהשוואת כתרים, ועליית ט"ס מירידתן לקליפות.

עץ חיים, שער לט, דרושים א וג; שער מט, פרקים ב-ד: עבודת האדם, מ"ן, אכילה, לבוש ומבורר שחזר.

תורה אור, בראשית ה, ג-ו, א; **תורת חיים**, וייצר לז-מד; **דרך מצותיך**, מאמר לרוקע הארץ קסא, ב וביאור ושביתה קע, ב: אור וכלי, מידת הקבלה והתכללות.

מאמרי אדמו"ר האמצעי, דברים ח"ג תתצה-תתצו; **תורת חיים**, בשלח רמט, ד-רנ, ב: קשר הביטול והתוקף, והרחבת הכלים בעבודה.

פרי עץ חיים, שער ראש השנה, פרק ב; **שער הכוונות**, דרושי ראש השנה, דרוש א: מה היה אפשרי בשבת ומה נעשה אחרי החטא.

שער מאמרי רשב"י, פרשת קדושים: עליות העולמות לפני החטא ובשבת. **יפה שעה**; **בית לחם יהודה** על עץ חיים לו, ב; **לשם שבו ואחלמה**, ספר הדע"ה ח"ב, ענייני ערב שבת בראשית: השווה את דרכי פירוש השבת ותפקיד קדושתה.

ד"ה צו את בני ישראל תשי"א, ג-ה; **ויקה תשי"ב**, ה; **ויהיו חיי שרה תשי"ב**, ה: המשכה, בירור ממילא ובירור במקום הניצוץ. המאמרים הנזכרים הם הנחות בלתי מוגהות.

אור החיים, ויקרא יט, כו; **ספר המאמרים עטר"ת**, רו: ההמתנה לשבת, והקשר בין הסדרים בלי מחיקת הבחירה.